

УДК 316.42

В.В. КРИВОШЕЇН

РИЗИК ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ

Кривошеїн Віталій Володимирович – доктор політичних наук, професор кафедри політології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Розглядається соціальна природа ризику в умовах сучасного суспільства. Аналізуються основні напрями вивчення соціальних ризиків: теорія «суспільства ризику» У. Бека й Е. Гідденса; теорія «калькулятивної раціональності» М. Фуко; культурно-символічна концепція ризику М. Дуглас і А. Вільдавські; соціально-перцептивна концепція ризику П. Словіка і Н. Лумана.

Ключові слова: соціальний ризик, теорія «суспільства ризику», теорія «калькулятивної раціональності», культурно-символічна концепція ризику, соціально-перцептивна концепція ризику.

Рассматривается социальная природа риска в условиях современного общества. Анализируются основные направления изучения социальных рисков: теория «общества риска» У. Бека и Э. Гидденса; теория «калькулятивной рациональности» М. Фуко; культурно-символическая концепция риска М. Дугласа и А. Вильдавски; социально-перцептивная концепция риска П. Словика и Н. Лумана.

Ключевые слова: социальный риск, теория «общества риска», теория «калькулятивной рациональности», культурно-символическая концепция риска, социально-перцептивная концепция риска.

In article considered the social nature of risk in modern society and analyzes the basic directions of research on social risk: the theory of 'risk society' by Ulrich Beck and Anthony Giddens, the theory of 'calculational rationality' by M. Foucault, cultural and symbolic concept of risk by M. Douglas and A. Vildavski, social and perceptual concept of risk by P. Slovic and N. Luhmann.

Key words: social risk, the theory of 'risk society', the theory of 'calculational rationality', cultural and symbolic concept of risk, social and perceptual concept of risk.

© В.В. Кривошеїн, 2012

Постановка проблеми та визначення мети дослідження. Несприятливі події мають як природне, так і суспільне походження, виникаючи в результаті поєднання певних фізичних, хімічних, біологічних, соціально-економічних і політико-культурних факторів. Історично в соціології при використанні концепту «ризик» на перший план виступають наслідки антропогенного впливу на природу й небезпеки, що породжуються у всіх сферах життя суспільства в контексті конкретної культури. Представники інших суспільних наук з інших позицій досліджують ризики: історики, як правило, протиставляють «випадковість» та історичну закономірність; економісти вважають «випадкову подію» проявом ймовірнісної або можливої тенденції господарського життя; для психологів характерна увага до сприйняття, оцінки ризику й прийняття рішень на цій основі. Футурологія, прогностика, як і наукові дисципліни, що вивчають конкретні проблеми ризиків суспільної діяльності, прагнули узагальнення теоретичних розробок й емпіричного матеріалу з метою створення систематизованих уявлень про ризики, тенденції їхньої динаміки, а також того, як люди сприймають й інтерпретують ризики, приймаючи на цій основі життєво важливі для себе рішення. Політична наука, яка має мультипарадигмальний характер, дозволяє одержати комплексні уявлення про ризик як складний соціальний феномен, який являє собою як об'єктивну реальність, так і соціально сконструйовані загрози.

У соціології сформувалася думка про те, що світ сьогодні проходить період соціальної зміни і домінуюча наукова парадигма не в змозі визначити

ризик і «вилікувати» його. Суспільство зараз у визначенні ризику акцентує увагу на ідеях небезпеки або довіри – навіть через найособистісні та інтимні стосунки і досвід. Наприклад, сучасне суспільство переймається проблемами безпечного сексу, фінансової безпеки, особистої безпеки, натуральності продуктів, безпеки подорожей, «безпеки» виховання і шлюбу, екологічної безпеки і т.ін.

Ця сучасна форма ризику має декілька наслідків. По-перше, впевненість зникла і знання сумнівне. По-друге, суспільство ризику універсальне, ризик усіх зрівнює і окремі випадки мають безпосередні ефекти. По-третє, взаємовідносини між індивідами і суспільством перемістилися у бік індивідів і віддалилися від старих соціальних категорій, таких як, наприклад, клас [15, р. 121]. По-четверте, усвідомлення ризику зв'язує сьогодення з невизначеним майбутнім, замість минулого, яке визначало сьогодення [21]. По-п'яте, відносність етичного пошуку, який почав концентруватися на альтернативах стилях життя [14, р. 6]. По-шосте, рефлексія – постійне використання інформації установами та індивідами з тим, щоб протиставити себе умовам соціальної організації і змін – характеризує суспільство ризику [15, р. 121].

У вітчизняному науковому дискурсі питання ризику як соціального явища досліджували А.П.Альгін, І.А.Афанасьєв, В.В.Гришаєв, В.І.Зубков, Ю.А.Зубок, К.Ісаєв, С.А.Кравченко, С.А.Красіков, В.Ф.Лапицький, Г.І.Лук'янов, О.Ю.Мартюченко, А.В.Мозговая, Ю.Н.Москвіна, С.М.Нікітін, О.В.Остроухов, Ю.М.Плотинський, Н.Л.Смакотіна, В.Г.Смольков, К.А.Феофанов, Д.З.Чиракідзе, В.І.Чупров, І.Г.Яковенко,

О.Н.Яницький та ін. Метою даної статті є визначення соціальної природи ризику та розкриття особливостей його прояву в сучасному суспільстві.

Результати дослідження. Після виходу друком книги американського економіста Френка Найта «Ризик, невизначеність і прибуток» у 1921 р. проблема ризику починає привертати до себе увагу широкого кола вчених з різних галузей знання – у цей період, за даними В.І. Зубкова, американськими соціологами вивчався ризик інформаційної ізоляції, нерозвиненості інфраструктури і сфери послуг низки аграрних районів США з метою планування соціальної політики [5, с. 123].

Явище ризику в сучасних умовах набуває ознак соціального феномена. У науковій літературі склалися два великі напрямки інтерпретації ризику як соціального феномена. Відповідно до першого напрямку, який має назву «реалістичний підхід», ризик інтерпретується в наукових і технічних термінах. Цей підхід притаманний когнітивним наукам і застосовується інженерними дисциплінами, економікою, статистикою, психологією, епідеміологією та деякими іншими прикладними науками.

Вихідними моментами такого підходу є поняття небезпеки (шкоди), а також твердження про можливість обрахування їхнього настання й калькуляції наслідків. У цьому випадку ризик визначається як «продукт імовірності виникнення небезпеки й масштабу її наслідків» [13, р. 382]. Тобто ризик витлумачується тут як об'єктивний і цілком пізнаваний факт – потенційна небезпека або вже заподіяна шкода, які вимірюються незалежно від соціальних процесів і культурного середовища. Проте адепти даного підходу визнають, що ризик може бути помилково оцінений у рамках того чи іншого способу соціальної інтерпретації, оскільки, як вірно зазначила М. Дуглас, «небезпеки тлумачаться як незалежні змінні, а реакція людей на них – як залежні» [18, р. 25].

І тут виникає головна проблема, яку можна сформулювати так: яким чином ризики конструюються як соціальні факти? До того ж, не тільки сприйняття простих людей, але й експертів, що вимірюють «об'єктивний ризик», залежить від політичного й культурного контексту. Звідси виникає інший потужний напрямок аналізу ризику – соціокультурний, у якому наголос робиться на соціальний і культурний контекст, у рамках якого ризик сприймається й дискутується. Цей напрямок виник на базі таких гуманітарних дисциплін, як філософія, культурна антропологія, соціологія й культурна географія.

Поняття «соціальний ризик» указує, насамперед, на сферу, у якій складається й можливо здійснюється несприятлива для людей подія. Соціальний ризик може виражатися в ризику конфліктів із громадськістю і ризику, що пов'язаний з працівниками підприємства (окремим або групою). Ризики конфліктів із громадськістю мають місце тоді, коли ефективна для підприємства стратегія йде у розріз з інтересами будь-яких соціальних груп, що можуть бути виражені у законах, активній реакції протестуючих представників цих груп. Даний вид ризику шкодить конкурентоспроможності фірми,

завдаючи шкоду торговій марці, привабливості підприємства та його продукції, ускладнює відносини фірми з органами державної влади (неможливість отримання державного замовлення (контракту), одержання субсидій, податкових пільг тощо). Виникнення такої ситуації може спричинити конфлікти з окремими працівниками, робочим колективом підприємства в цілому (страйки, невиходи на роботу, блокування вивезення готової продукції з території підприємства тощо).

Соціальні ризики можна передбачати, а за умови ефективної організації роботи служби підприємства із зв'язків з громадськістю, можливо значно знизити ступінь їх впливу. Окремим проявом соціальних ризиків є ризики, що пов'язані із захворюванням, смертю окремого працівника (в основному, це стосується тієї частини персоналу, що є носієм ноу-хау даної фірми або займає ключові позиції в управлінні); недбалістю, нечесністю та безвідповідальністю будь-якого учасника бізнесу. Управління цими ризиками значно ускладнено через труднощі щодо прогнозування їх виникнення. Як окремий випадок соціальних ризиків, можна розглядати і демографічні ризики, специфіка яких полягає в тому, що вони можуть спричинити виникнення інших видів ризиків (наприклад, ризиків пов'язаних із реалізацією продукції).

Ризик як соціальне явище часто розглядається в контексті модернізаційних процесів. Відомий російський соціолог Олег Яницький визначає ризик як систематичну взаємодію суспільства із загрозами та небезпеками, що спричинені процесом модернізації. «Ризики, на відміну від небезпек минулих епох, є наслідком загрозливої сили модернізації і породжують почуття невпевненості та страху» [7, с. 21].

У соціологічній літературі про ризик дуже багато плутанини – на це звертає увагу, зокрема, О.Ренн (див.: [24]). Проте основні праці можна поділити на чотири групи (див.: [22-23]): теорія «суспільства ризику» У. Бека й Е. Гідденса; теорія «калькулятивної раціональності» М. Фуко; культурно-символічна концепція ризику М. Дуглас і А. Вільдавські; соціально-перцептивна концепція ризику П. Словіка і Н. Лумана. Розглянемо їх більш детально.

Теорія «суспільства ризику», фундаторами якої є Ульрік Бек, Ентоні Гідденс та ін. Даний підхід концентрується на макросоціальних змінах, породжених виробництвом ризиків при переході до високої модернізації. У. Бек у своїй модернізаційній теорії обґрунтовує процес переходу до ери ризику як об'єктивної необхідності. Е. Гідденс вважає «високу» сучасність добою універсалізації, глобалізації та інституціоналізації ризику. Сьогодні, на думку британського соціолога, не тільки посилюються чинники ризику, але й власне ризик стає стратегією дії окремих організацій [3, с. 25-26].

Завдяки працям У. Бека і Е. Гідденса проблема суспільства ризику набула значної популярності, викликала інтерес різних дисциплін і встановила соціологічний порядок денний. Тут варто виокремити праці Дж.К.Александера, М.Дж.Коена, І.Калпітта, У.Енгеля, Х.Страссер, А.Фарлонга,

Ф.Картмела, М.Хайєра, С.Кессельрінга, Л.Б.Касперсона, К.Кайюнга-Сапа, С.Леша, Б.Вайнна, Д.Лаптон, Б.К.Маршалла, А.П.Моля, Дж.Шпаргарена, А.Р.Петерсена, М.Растіна, М.Сміта, Е.Лоу, Х.Ворк, Е.Реня та ін.

У. Бек і Е. Гідденс підкреслюють часовий характер ризику і це є відмінною рисою сучасності [12, р. 88; 14, р. 5]. Дійсно, як зазначає І. Калпітт, Ульрік Бек «розкрив поняття ризику як критерій оцінки сучасності» [15, р. 110].

За У. Беком, сучасне суспільство стало «незастрахованим» – суспільство ризику нездатне передбачати невизначеність, з якою воно стикається [10, р. 101]. Е. Гідденс формулює цю тезу по-іншому. Для нього суспільство ризику характеризується рухом від ризику, що є результатом дії традиції і природи (наприклад, землетруси, повені), тобто «зовнішніх до людини ризиків», до тих ризиків, які створює саме зіткнення нашого знання про світ з реальними процесами, тобто йдеться вже про «наведені ризики» [16, р. 26].

Аналізуючи механіку породження ризиків, Е.Гідденс підкреслює, що на сучасному етапі демократизації світ «структурується» головним чином ризиками, породженими людиною. Це пояснюється бажанням людини співвіднести своє особисте буття з процесом модернізації (див.: [3]).

З метою розв'язання даної проблеми Е. Гідденс вводить поняття «середовище ризику», визначивши найважливіші компоненти цього середовища: загрози та небезпеки, породжені суспільством; загроза насилля над людиною в результаті індустріалізації війн; загроза усвідомлення недоцільності людського існування [2, с. 117].

Ульрік Бек у своїй фундаментальній праці «Суспільство ризику» писав, що «наша епоха – кінець протиставлення суспільства й природи. Немає природи поза суспільством, як і немає суспільства поза природою. Наприкінці двадцятого століття природа є суспільство, а воно – також природа» [1, с. 81]. Природа «стає продуктом інтегральної діяльності, що формується «внутрішньою природою» постіндустріального суспільства» [11, р. 27].

Відправна теза теорії «суспільства ризику» У.Бека полягає в тому, що сучасні ризики не можна зрозуміти за допомогою якоїсь однієї системи знання, тому що вона не в змозі оцінити реальні, сукупні небезпеки для життєдіяльності людей. В явищі ризику відбувається синтез реального й віртуального: «Ризики не вичерпуються вже наслідками, що настали, і нанесеним збитком. У них знаходить вираження істотний компонент майбутнього... У якомусь дуже важливому змісті вони (ризики) реальні й одночасно нереальні. З одного боку, велика кількість загроз і руйнувань вже реальні: забруднені й умираючі води, ліси, що гинуть, невідомі раніше хвороби тощо. З іншого боку, соціально спрямована вага аргументів ризику припадає на загрози, що очікуються в майбутньому» [1, с. 38-39].

Теорія «суспільства ризику» У. Бека ґрунтується на трьох основних положеннях. По-перше, тут запропонований перегляд основної нормативної моделі суспільства. Якщо нормативним ідеалом минулих епох була рівність, то нормативний ідеал

суспільства ризику – безпека. Соціальний проект суспільства набуває чітко негативного і захисного характеру: не досягнення «гарного», як раніше, а запобігання «найгіршому». Іншими словами, система цінностей «нерівноправного суспільства» заміщується системою цінностей «небезпечного суспільства», а орієнтація на задоволення нових потреб – орієнтацією на їхнє самообмеження [1, с. 49]. По-друге, у суспільстві ризику виникають нові соціальні сили, що зламують старі соціальні перегородки. Ульрік Бек вважає, що це будуть спільності «жертв ризиків», що їхня солідарність на ґрунті занепокоєння й страху може породжувати потужні політичні сили. По-третє, суспільство ризику політично нестабільне. Постійне напруження і страх небезпек розгойдують політичний маятник від загальної апатії й цинізму до непередбачених політичних дій. Недовіра до існуючих політичних інститутів й організацій зростає. Нестабільність і недовіра періодично викликають у суспільстві пошук точки опори – «твердої руки». Таким чином, повернення до минулого, у тому числі авторитарного й навіть тоталітарного, не виключається.

Теорія «калькулятивної раціональності», що ґрунтується на аргументах урядової перспективи (governmentality) Мішеля Фуко. Прихильників цього підходу мало цікавить, «що є ризик насправді», оскільки вони вважають, що «правда про ризик» конструюється через людський дискурс, стратегії, практики та інституції. Вони також досліджують, як різні концепції ризику породжують специфічні норми поведінки, які можуть бути використані для мотивування індивідів до вільної участі у процесах самоорганізації в ризикогенних ситуаціях [23, р. 25].

Культурно-символічна концепція репрезентована доробками Мері Дуглас, Аароном Віддавські та ін. Вони зосередили свої дослідницькі зусилля на визначенні ризику як соціокультурного факту, що відрізняється від природного катаклізму у випадку небезпеки нанесення шкоди суб'єкту чи об'єкту реалізації ризику або недостатньої захищеності від небезпеки. Ризик-тривожність та ризик-толерантність є культурними орієнтаціями, що впливають на рівень ризикогенності у суспільстві.

Ризики пов'язані з неусувною невизначеністю значущих параметрів середовища людського існування. Причому ці параметри повністю або частково не підконтрольні людині. Події, які пов'язані з небезпеками, виявляються небажаними як для окремої людини, так і для суспільства в цілому. Безпечний стан кореспондується з поняттям порядку, який визначається біологічними, культурними і соціальними потребами людини. Небезпеки знаходяться на протилежному полюсі і пов'язані з поняттям хаотизації, дезорганізації середовища людського існування. Суспільству завжди загрожує хаотизація: чим стабільніше суспільство, чим налагодженіша і оптимальніша його культура, чим краще вписано суспільство у природний контекст, тим менший хаос (а значить, нижчий рівень ризиків) у сталих умовах. Рівень хаотизації і ризиків збільшується в ситуації змін зовнішнього для соціокультурного організму кон-

тексту і змін культури і суспільства у відповідь.

Вирішуючи завдання самопідтримання, окрема людина і суспільство в цілому постійно відтворюють необхідні параметри внутрішнього і зовнішнього середовища. За цих умов хаотизація середовища виявляється як результат найрізноманітніших помилок – в прогнозуванні, оцінці, діяльності, у взаємодії з іншими соціальними акторами тощо. Помилки поділяються на зворотні (тобто такі, які можна виправити) і незворотні. Накопичення помилок призводить до хаотизації соціального простору. Упорядкувавши один простір, суб'єкт діяльності неминує хаотизувати інше. Для опису цього процесу І.Г. Яковенко використовує такий образ: перекачування впорядкованого стану з одного простору в інший. Відходи і наслідки, що породжують ризики (соціальні, культурні, екологічні), супроводжують будь-яку цілераціональну діяльність. У числі чинників, що породжують ризики, – та обставина, що людина в принципі не може знати всю сукупність близьких і віддалених наслідків своєї діяльності. Вона працює в ситуації неповного знання і неповноти інформації (плюс неусувні часткові викривлення) в масштабі реального часу, коли приймаються і виконуються рішення. У процесі діяльності людина також помиляється, порушуючи ідеальний план діяльності [6, с. 10].

У цілому культура може розумітися як відповідь на завдання боротьби з хаотизацією, як механізм протистояння неусувним тенденціям хаотизації соціокультурного простору, які збільшуються з ускладненням суспільства і культури. Культура структурується щоразу повторюваними системами виправлення помилок, коректування, взаємопов'язування, регулювання і дехаотизації.

Для індивіда чи групи система визначення ризику опосередковується особистісними перевагами, культурною й політичним контекстом. Саме в цьому розрізі розглядається ризик у культурно-символічній теорії, фундатором якої є Мері Дуглас. До представників даного підходу можна віднести також Е. Бергесена, Дж. Хантера, Е. Курцвайла, Р. Вутнова, С. Райнера, С. Рідді, Р. Фердона та ін.

Говорячи про те, чому різні люди переймаються різними ризиками і чи зростає ризик фактично, М. Дуглас робить іронічне зауваження щодо доцільності родових сприйнять забруднення до сучасного суспільства [18, р. 2]. Вирішення цієї проблеми являє собою ключове питання, що порушує антропологія: Чому при аналізі ризику не беруть до уваги культурні проблеми? На думку М. Дуглас, як тільки культура вводиться в поле аналізу ризику обговорення набуває політичного характеру. М. Дуглас підкреслює, що поняття ризику має таке ж значення в новому глобальному суспільстві, як поняття гріха і табу в традиційному суспільстві, і покликане засуджувати індивідів, які загрожували безпеці суспільства. На прикладі із забрудненням у сучасному суспільстві, гріха і табу в традиційному суспільстві ризик розглядається як невід'ємно моральна класифікація [19, р. 10].

Фактично сприйняття ризику і ризиковані рішення робляться через фільтр спільних очікувань і угод, що робить ризик невід'ємно політичним по-

няттям. Немає жодного незалежного арбітра ризику. Немає нікого, хто б відповідав, де та межа, за якою настає ризик. Швидше, це – політична, моральна й естетична оцінка. У цьому зв'язку М. Дуглас твердить: «Експерти ризику не хочуть говорити про політику як про брудну справу. Вони бачать свій професійний інтерес у збереженні чистоти політики. Ви виявите, що домінуюча психологічна теорія сприйняття ризику надає ключ до того, як проаналізувати політичні аспекти ризику. Дійсно, читаючи тексти про ризик, часто важко передбачити, що будь-які політичні проблеми пов'язані з ризиком. Тоді як експерти ризику тримають свої руки чистими, публіка не стримується від заполітизовування теми... Суспільні дебати про ризик – це дебати про політику...» [19, р. 38-39, 79].

М. Дуглас не задовольняється демонстрацією концептуальних визначень ризику. Вона просувається набагато далі за те, щоб робити наголос на культурному аспекті ризику. Вона також запропонувала часто цитовану «групову модель-матрицю» як культурну теорію, за допомогою якої можливо пояснити, чому люди поведуться так, як вони поведуться. В основі даної моделі знаходяться люди як продукт культури (не особа або психофізіологічні потреби, але спосіб життя або життєва позиція) – вони є результатом певного виховання, що призводить до формування в них відповідних стереотипів: поборники рівноправ'я, індивідуалісти, ієрархісти, фаталісти і відлюдники (див.: [8]). Зміна культурних стереотипів та їх взаємодії пояснюють загадки сприйняття ризиків. У цьому плані цікаві доробки А. Вільдавські, П. Біллейбі, Л. Дженсена, М. Дуглас, Дж. Едемса, К. Худа та ін.

На думку М. Дуглас і А. Вільдавські, тип суспільства породжує характер відповідальності й фокусує неспокій (тривожність) своїх громадян на тих чи інших небезпеках. Тому, зазначають американські фахівці, «багато в чому, подібно до біології, культурна теорія сприйняття ризику... розглядає соціальне середовище, принципи вибору й суб'єкта сприйняття як єдину систему. Ця теорія не ігнорує реальність небезпек навколо нас. Звідси наша головна теза полягає в тому, що кожне суспільство виробляє свій власний погляд на природне середовище, погляд, який чинить вплив на його вибір небезпек, що заслуговують на увагу. Атрибуція відповідальності за природні біди є нормальною стратегією захисту певного набору цінностей, який належить певному образу життя... Дослідження сприйняття ризику, що ґрунтується на культурній моделі, намагається виявити те, як відмінності в характеристиках суспільного життя викликають різні реакції на небезпеку» [20, р. 6-8].

Вибір ризиків, якими будуть перейматися люди, залежить від тих соціальних форм життя, які переважають у них. Вибір ризиків і вибір, як будувати своє життя, мають розглядатися разом. Кожна форма суспільного життя має свій власний типовий «портфель ризиків»: загальні цінності призводять до загальних жахів. Не існує хоча б а priori розриву між сприйняттям і реальністю. Справжні небезпеки невідомі доти, поки вони не

відбулися. Між іншим, діючи в теперішньому, щоб запобігти майбутнім небезпекам, будь-яка соціальна система «піднімає» деякі ризики надто високо і «опускає» інші нижче від рівня видимості. Цей культурний «ухил» невідокремлений від типу організації соціальної системи. Прийняття ризиків та їх запобігання, впевненість і жахи, що їх поділяють всі, – це частина діалогу про те, як краще організувати соціальні відносини.

М. Дуглас і А. Вільдавські зазначають: «Як ми вирішуємо, з якими ризиками мати справу? Ми обираємо ризики в тому ж наборі, в якому ми обираємо наші соціальні інститути. Оскільки індивід не може дивитися одразу в усіх напрямках, соціальне життя потребує вибору наголосу, спрямованості. Люди організовують свій світ через соціальні переваги». І далі: «Культурологічний аналіз показує, як деяка група цінностей і переконань надає смислу позиціям, які приймають люди, і практикам, які вони використовують» [20, р. 9].

Якщо виходити з того, що люди обирають деяке знання про певні небезпеки саме тому, що вони схильні до певного способу життя, то можна припустити, що люди, які схильні до різних форм соціальної організації, будуть схильні і до різних типів ризиків. Отже, зміна людьми сприйняття і згоди на ризик, тобто вибір рівня соціально-прийомного ризику, буде залежати від зміни ними типу соціальної організації. Тому, роблять висновок М. Дуглас і А. Вільдавські, прийнятний рівень ризику неможливо визначити, вивчаючи лише взаємодію людини з природою й технологіями. Треба з'ясувати, чому люди погоджуються ігнорувати більшість оточуючих їх потенціальних небезпек, концентруються й організуються з метою протистояти лише деяким з них [20, р. 10].

Соціально-перцептивна концепція ризику розробляється в дослідженнях Поля Словіка і Нікла Лумана. П. Словік визначив параметри сприйняття ризику як можливості передбачення загроз,

пов'язаних із суб'єктивним рішенням. Н. Луман зробив спробу поглиблено вивчити ризик як чинник, що формує поведінковий простір індивіда. Він ставить під сумнів раціональну природу людської поведінки, можливість раз і назавжди розрахувати результат і тим самим позбутися ризику. Н. Луман обґрунтував комунікативний підхід, особливостями якого виступають комунікація, знання, технологія.

О. Ренн, а також П.К. Штерн і Х.В. Файнберг, Е. Петерс і П. Словік та інші запропонували синтетичний підхід до дослідження ризику, вказуючи на поєднання структур ризику та змін в ієрархії соціальних цінностей, на які чинить вплив ризик. З цим підходом пов'язана концепція ризику, яка використовує прагнення ризику або надання переваги ризику в якості життєвої стратегії.

Спробою поєднати культурно-символічний підхід, проблематику «суспільства ризику» й аргументи урядової перспективи (governmentality) М.Фуко для того, щоб дати синтезоване розуміння ризику як соціального явища, є створення соціокультурної теорії ризику, яскравими представниками якої є Д.Лаптон, С.Леш, Е.Скотт. Даний напрямок забезпечує важливий опис перспективи і приклади для вивчення, але обмежений у теоретичному або дискусійному плані [9, р. 576].

Висновки. Усі ці постмодерністські напрямки вивчення ризиків об'єднують те, що ризик і суспільство є сутнісне і нерозривне ціле [4]. Ризик може розумітися як соціальне явище – ризик пояснює, формує, змальовує і визначає суспільство і навпаки. Лише завдяки ризику ми можемо розуміти суспільство і лише з суспільством ми можемо розуміти ризик [17, р. 155]. Тобто вищевказані концепції є результатом осмислення постмодерної ситуації. Ця ситуація опосередкована критикою та переосмисленням раціональності в результаті невинуватених очікувань стосовно можливостей останньої.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну [Текст] / У. Бек; пер. с нем. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
2. Гидденс Э. Судьба, риск и безопасность [Текст] / Э. Гидденс; пер. с англ. // Альманах THESIS. – 1994. – Вып. 5. Риск. Неопределенность. Случайность. – С. 107-134.
3. Гидденс Э. Устройство общества: Очерк теории структуризации [Текст] / Э. Гидденс; пер. с англ. – М.: Академический Проект, 2005. – 525 с.
4. Гришаев В.В. Риск и общество (Дискуссия о понятии риска и библиография) [Текст] / В.В. Гришаев. – М.: [б.и.], 2002. – 46 с.
5. Зубков В.И. Проблемное поле социологической теории риска [Текст] / В.И. Зубков // Социс. – 2001. – № 4. – С. 123-127.
6. Яковенко И.Г. Риски социальной трансформации российского общества: культурологический аспект [Текст] / И.Г. Яковенко. – М.: Прогресс-Традиция, 2006. – 176 с.
7. Яницкий О.Н. Экологическое движение в России. Критический анализ [Текст] / О.Н. Яницкий. – М.: Ин-т социологии РАН, 1996. – 189 с.
8. Adams J. Risk [Text] / J. Adams. – London: UCL Press, 1995. – xii, 228 p.
9. Althaus C.E. A Disciplinary Perspective on the Epistemological Status of Risk [Text] / C.E. Althaus // Risk Analysis. – 2005. – Vol. 25, № 3. – P. 567-584.
10. Beck U. From industrial society to the risk society: Questions of survival, social structure and ecological enlightenment [Text] / U. Beck // Cultural Theory and Cultural Change / M. Featherstone (ed.). – London: Sage Publications, 1992. – P. 97-123.
11. Beck U. The Reinvention of Politics: Towards a Theory of Reflexive Modernization [Text] / U. Beck // Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order / U. Beck, A. Giddens, S. Lash. – Stanford: Stanford University Press, 1994. – P. 1-55.
12. Bergesen A. Cultural Analysis: The Work of Peter L. Berger, Mary Douglas, Michel Foucault, and Jurgen Habermas [Text] / A. Bergesen, J. D. Hunter, E. Kurzweil, R. Wuthnow. – Boston: Routledge & KeganPaul, 1984. – 273 p.
13. Bradbury J. The Policy Implications of Different Concepts of Risk [Text] / J. Bradbury // Science, Technology and Human Values. – 1984. – Vol. 14, № 4. – P. 380-402.
14. Caplan P. Introduction [Text] / P. Caplan // Risk Revisited / P. Caplan (ed.). – London: Pluto Press, 2000. – P. 1-28.
15. Culpitt I. Social Policy and Risk [Text] / I. Culpitt. – London: Sage Publications, 1999. – x, 180 p.
16. Giddens A. Runaway World: How Globalisation is Reshaping Our Lives [Text] / A. Giddens. – London: Profile Books, 1999. – 394 p.
17. Dean M. Risk, calculable and incalculable [Text] / M. Dean // Risk and Sociocultural Theory: New Directions and Perspectives / D. Lupton (ed.). – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – P. 1-16.

18. Douglas M. Risk Acceptability According to the Social Sciences [Text] / M. Douglas. – New York: Russell Sage Foundation, 1985. – 286 p.
19. Douglas M. Risk and Blame: Essays in Cultural Theory [Text] / M. Douglas. – London: Routledge, 1992. – 328 p.
20. Douglas M. Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers [Text] / M. Douglas, A. Widdavsky. – Berkeley: University of California Press, 1982. – ix, 221 p.
21. Luhmann N. Risk: A Sociological Theory [Text] / N. Luhmann. – New York: Aldine De Gruyter, 1993. – xiii, 236 p.
22. Lupton, D. Introduction: Risk and sociocultural theory [Text] / D. Lupton // Risk and Sociocultural Theory: New Directions and Perspectives / D. Lupton (ed.). – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – P. 1-11.
23. Lupton D. Risk [Text] / D. Lupton. – London: Routledge, 1999. – 181 p.
24. Renn, O. The social arena concept of risk debates [Text] / O. Renn // Social Theories of Risk / S. Krimsky, D. Golding (eds.). – Westport: Praeger, 1992. – P. 179-196.